

לוחות ושברי לוחות

ראיון עם ד"ר ישראל אלדד

הרצל ובלפור חקק

ד"ר ישראל אלדד, ספרא וסייפא. נולד ב־1910 בפולין, בוגר ביהמ"ד לרבנים בווינה, ד"ר לפילוסופיה מטעם אוניברסיטת וינה. מגיל צעיר מעורב במאבק על עיצוב דמותה של המדינה ורבים רואים בו ממעצבי האידיאולוגיה והדרך של המחנה לאומי. הוא היה חבר נציבות בית"ר בפולין ועלה ב־1941 לארץ, כאן ערך את בטאון הלח"י – "המעש". במאי 1944 נאסר וכעבור שנתיים נמלט ונשאר במחתרת עד הכרזת העצמאות. עם קום המדינה הקים את הבטאון "סולם", כתב־עת רעיוני "למחשבת מלכות ישראל". עם הקמת התנועה למען א"י השלמה היה אחד מפעיליה. כתב ספרים ומאמרים רבים. מספריו: "מעשר ראשון", "הגיונות מקרא", "הגיונות ישראל", "הגיונות יהודה", "הגיונות חג", "פולמוס בר כוכבא" ועוד. תרגמו לכתבי ניטשה זיכוהו בכבוד רב בקרב הקהילה הספרותית. כיום הוא עסוק בכתיבת שני ספרי הגות ואינו נוטש את הכתיבה הפובליציסטית כדי להטביע חותמו על המתרחש כאן.

ש.: לא פעם כתבת כי הציונות ושיבת־ציון שבימינו היו פרי־ההכרח. אילו מהלכים היסטוריים החמצנו בתהליך שיבת־ציון? האם ניתן לתקן שגיאות היסטוריות.

ת.: ההכרח הוא אחד הגורמים. הציונות היא פרי של מוטיבציה כפולה: פרי הצורך שמגיע לפעמים לידי הכרח – אך גם פרי של כמיהה לגאולה. זה הצד החיובי של הציונות. זה נוגע לכל אידיאולוגיה. יש היסוד של החזון. לא תמיד האידיאולוגיה מתגשמת עפ"י החזון במלואו. יש פסוק בפרשת "וארא" בראשית שליחותו של משה, שם כל הפילוסופיה הגאולתית כלולה: "וידבר ה' אל משה... וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען ארץ מגוריהם וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל... וגם זכרתי את בריתי". שימו לב: גם נאקת בני ישראל, גם זכירת הברית: גם ההכרח והצורך. יש האידיאה, הברית – ויש המצוקה. אין זה בלי זה. לאברהם אבינו, די היה לומר לו: "לך לך". לבני ישראל במצרים זה לא הספיק. באשר להחמצות היסטוריות: אנו חיים בדור ששכל מיליונים מבניו במה שקוראים "שואה". זה עניין של אי־הבנה. חורבן־ארץ זה אסון? מבול זה שואה. כאן מדובר כל השמדה וחורבן. בדורנו שחוה את ההשמדה הזו אין מקום לשאלה. ודאי שהחמצנו!

ש.: האם ניתן לתקן שגיאות היסטוריות?

ת.: זה בלתי הפיך. ניתן למנוע שגיאות אחרות, יש סיפור על יהודיה ששמעה בבית־הכנסת דרשה על פרשת השבוע בנושא מכירת יוסף. כעבור שנה שוב קוראים בפרשה והיא נוכחת שהוא שוב שוגה והולך אל אחיו. היא שואלת: למה הוא הלך? יש לבדיחה הזו איזה עומק. היא

היתה חכמה מאד. כשאתה רואה היום שוב קהילות יהודיות בגרמניה – אתה שואל: למה הם הולכים שוב? אי־אפשר להחזיר את ההרוגים, אבל אם אנו בונים גלויות חדשות, אז לא למדנו את הלקח. אם עושים עכשיו אידיאולוגיה של גלויות חדשות – זה עיוות השכל הישר.

ש.: תמיד אנו חוזרים לזיכרון הישן – האם ההיסטוריה הציונית בעשורים האחרונים היא עניין רציונלי גרידא, ריאלי־גרידא, או שהציונות שבויה באינרציה משיחית־מיסטית?

ת.: אם אנו משתמשים במונח "משיחי" צריך להגדיר נכון את המושג. אם משתמשים במונח "משיחי" מול "ריאלי" זה לא מוצדק. במקרא, כשמדובר על משיח זה לא קשור כלל למיסטיקה. ברכוכבא עומד בראש תנועה משיחית אך ריאלית. אינו משתמש בנסים כמו שבת־צבי. מדובר במרד צבאי. גם דוד הראובני מעורר תנועה משיחית באמצעים אולטרא־פוליטיים. מציע לאפיפיור ברית יהודית־נוצרית נגד האיסלם. המושג "משיחי" הפך למלת גנאי, וזה לא מוצדק. יש כאן השפעה של הקטסטרופה של שבת־צבי. משיחיות היא עניין של גאולת ישראל. ביציאת מצרים קרו נסים, אבל יש סיפור תלמודי על נחשון בן עמינדב שקפץ לים, ואז נקרע הים. זה דבר שמעניין מבחינת מחשבת ישראל. לפי התנ"ך, משה קרע את הים ע"י הכאה במטה־אלהים. באו חז"ל והוסיפו סיפור. הקדימו לנס את קפיצת נחשון. הוסיפו מומנט ריאלי על האלמנט המיסטי. כתנאי לנס המיטאפיסי.

ש.: הציונות ראתה עצמה כתנועה משיחית?

ת.: כתנועה משיחית שנועדה לגאול באמצעים ריאליים! המתנגדים לשחרור א"י כולה, לגאולת העם היהודי כולו אומרים: זה דבר מיסטי. מה מיסטי ברב לווינגר או בנאמני הר־הבית? אם משהו מאמין שפיצוץ מסגדים יוביל לגאולה או למקדש – זו מיסטיקה.

ש.: הקמנו מדינה המוגדרת במגילת העצמאות כ"מדינה יהודית". איך אתה רואה את זהותה היהודית של המדינה?

ת.: במגילת העצמאות יש שימוש במונחים רב־משמעיים בכוונה תחילה. היה, למשל,

ויכוח לגבי השימוש בשם "אלוהים" וכתבו "צור ישראל", זה לגיטימי. דיברה תורה בלשון בני-אדם. המושג "יהדות" מקבל משמעויות שונות. אני אוהב להשתמש בנאומו של יהודה המכבי שם מופיע לראשונה המושג יהדות, יודאיזמוס. בידינו לא נשאר ספר המכבים במקור, אבל המתרגם היווני תירגם יודאיזמוס, מושג מופשט. וכך מגדיר את היהדות יהודה המכבי: אנו נלחמים "על המקדש, על התורה, על העיר, על ארץ אבות, על השלטון". זו בעצם הגדרה טובה לסיכום ערכי הציונות. כך היה המרד: טיהרו המקדש, כבשו העיר ובסוף השלטון. כשכתבו במגילת העצמאות "מדינה יהודית" הם התכוונו למדינת-היהודים, מדינה ליהודים, המגילה משאירה את המונח יהדות פתוח, רב-משמעי.

ש.: מה אתה מבין במושג "יהדות"?

ת.: התפיסה שלי דינמית-דיאלקטית: חז"ל הבינו נכון: "פתח בדורו כשמואל בדורו". הם ידעו שיפתח לא הניח תפילין, אך הם הבינו את ההיסטוריה: בדורו של יפתח התפקיד היה להנחיל את הארץ לבני ישראל. ובכך הוא משתווה לתפקיד ההיסטורי של שמואל בדורו. כל דור ותפקידיו.

ש.: בימינו הציונות היא יפתח או שמואל?

ת.: תפקידה היום כתפקידו של יפתח. היום יהודי מי שכובש את הארץ ומתנחל בה, מיישב אותה, מתיישב בה... היו הרי זרמים ביהדות שראו ביהדות אוניברסליזם. ללא צורך באחוזת קבע טריטוריאלית (דובנוב, למשל, סאלו בארון בימינו). היו שאמרו: לא צריך להיות צמוד לארץ והצדיקו חווייתם בגולה... רצו להרחיב את מושג היהדות. כאן מתחילה פרשת-המים: בגולת בבל הקימו בתי-כנסת עם כיוון לירושלים, אפשר להתפלל בכל מקום, אך יש צמידות לארץ. הכיוון לירושלים... "ותחזינה עינינו בשובך לציון"... מדובר על שיבה לציון: "בשובך לציון". היו שאמרו: אתה צריך לשוב לציון. בפסח לסיום הסדר וביום כיפור לנעילה, משמע בשני רגעי שיא אמונתי, מתפללים: לשנה הבאה בירושלים... היהדות כשהיא בגולה מחייבת חזון של גאולה, אבל החזון הפך תחליף לעליה ממש. כמו שאמר הזז: המשיח הפך לאמצעי אנטי-משיחי, אמתלה לדחיית החיוב המגשים.

ש.: הציונות של ז'בוטינסקי היתה רביזיה של ציונות אחרת – הציונות של ויצמן

ובן-גוריון. במבט לאחור: מי צדק?

ת.: המדינה קמה מכוח הציונות האבולוציונית "עוד עז ועוד דונם" – אבל ששה מיליון יהודים אבדו גם כן בעקבות אותה תפישה אבולוציונית. מטרת הציונות היתה למנוע שואה. אבולוציה מחייבת זמן. זה טיבה וזה לא רע בתנאי שיש זמן. ההיסטוריה הוכיחה: לא היה זמן. צריך לראות את חצי הכוס האחרת – החצי של ההחמצות. הציונות האבולוציונית השיגה הישגים – אך הציונות המדינית התכוונה להציל את העם היהודי – ובזה היא נכשלה. ב"צ דינור ב"שואה ולקחה" מודה שהציונות אמנם הצליחה להקים מדינה אך נכשלה במשימה העיקרית – להציל את העם מהשואה. זו האמת. בזה הצליחה ובזה נכשלה. תאר לך שנשרף בית שלך ואתה מציל ספר או ארון. ואתה אומר: "תראה מה הצלתי". צריך לראות גם מה שנשרף. זה מבחינת העם. ומה לגבי הארץ? הנחנו להקים מדינה בעבר הירדן המזרחי והחמצנו אותו. יש היום מדינה פלשתינית בעבר הירדן המזרחי ואני מקווה שלא נחמיץ את עבר הירדן המערבי. ז'בוטינסקי דרש "אבקואציה". הרצל הסכים לאוגנדה כי חשש: "כל אירופה תיהפך לקישינב אחת". ז'בוטינסקי בעקבותיו רצה להציל את יהודי אירופה. הוא

קרא לרביזיה של הציונות ה"מעשית". ויצמן החזיר את הציונות למצב של חובבי-ציון. הרצל שלח אז לאוסישקין מכתב (אוסישקין היה מראשוני חובבי ציון): לפי הציונות שלך גם אם נעלה כל שנה 10 אלפים יהודים דרושות 900 שנה להעביר את יהודי אירופה, אין לנו 900 שנה זמן, זו כל הבעיה.

ש.: בכתבתך אתה תובע תמיד את עלבון האידיאולוגיה. האם אתה חש שאנו בעידן של דה-אידיאיזציה, של "גוויעת האידיאולוגיות"?

ת.: מה שלמדתי בפילוסופיה זה היכולת של אדם לבקר את עצמו. אני בודק את עצמי מדי פעם. אני ער לזה שנוטים להאליה דורות קודמים, לראותם עשירים יותר. הימים הנוכחיים נראים כשחורים והראשונים כמלאכים... זה לא נכון. אין ירידה מתמדת. דרך הטבע היא להאליה דור קודם. סטודנטים אומרים לי בהרצאותי: בדור שלכם היה אידיאליזם, היה פלמ"ח, היה אצ"ל ולח"י... היום כולם חומרנים. אמרתי להם: זו טעות אופטית! גם אז היו משתמטים. גם אז היו יושבי רחוב דיזנגוף, עוד לא קראו לזה "להזדנגף"... גם היום יש רוח של התנדבות ואידיאליזם. יש חומרנות, אבל גם בדור הקודם היא היתה. תפתחו עתון מלפני 30 שנה. גם אז היו מעשים שליליים ומשתמטים... אונס, רצח, הכל.

אני משתמש בדוגמה של ירמיהו כאשר הוא אומר: "זכרתי לך חסד נעורייך, אהבת כלולותיך": ירמיהו עושה אידיאליזציה של דור המדבר. מה, הוא לא למד חומש? הרי היה סבל, הרי עשו צרות למשה במדבר. ירמיהו, רומנטיקן, רואה את העבר באור אידיאלי. ימים נפלאים. נוסף לזה אנו אומרים: "חדש ימינו כקדם". איזה קדם? בית ראשון? מלחמות בין מלכים לנביאים? אילו הכל היה בסדר – לא היו נביאים.

ישעיהו מתאר את השרים כלוקחי שוחד ואת העיר כולה כזונה. מה, כולם לוקחי שוחד? עיר שלמה זונה? אם כך – היום גן עדן! יש אידיאליזציה מוגזמת ויש ביקורת מוגזמת. אין הכוונה שבדור הקודם לא היו תופעות שליליות, אלא הכוונה שהדור הקודם עמד בסימן חיי-אידיאה. חיים של שלמות. אין זאת אומרת שחיים אלה יחזרו. איני רוצה, למשל, לחזור לגלות. על הפסוק "נח איש צדיק בדורותיו" אומר אחד מחכמינו: בכל דור יש מצווה שצריך להקפיד עליה יותר. וכך הדה-יודיאליזציה. מילאה תפקיד חשוב. קניוק אומר שהציונות היתה מהפכה נגד היהדות. נכון, שהיה מרד הכרחי נגד היהדות. חיי הגולה היו מאופיינים בחיים יהודיים-דתיים. כדי לחזור לציון היה הכרח בצעד זה.

שבתי צבי למשל: סגרו את בית-הכנסת, כי רצה להכריז על עצמו כעל משיח. הוא פרץ בשבת את מנעולי בית-הכנסת בגרזן. ראה בכך מצווה הבאה בעבירה. בראשית הציונות צריך היה לפרוץ מבית-הכנסת, לא לבית-הכנסת.

לפני הציונות האמינו שהישועה תבוא בכח שמיים: "יקום פורקן מן שמיא". הציונות הציעה לקחת הגורל בידינו. היה צריך לפרוץ את האמונה הזו. היו שראו בכך מרד נגד השמיים. עצם פריצת האמונה שאין לחכות לגאולה בידי שמיים נתפסה ככפירה. טשרניחובסקי תיאר את המרד הזה באמצעות הדימוי של התפילין: כדי שהידיים תהיינה חופשיות צריך להשתחרר ממצוות התפילין, מן הרצועות הכובלות. זו היתה תקופת הדה-יודיאליזציה. וזה נעשה למען ציון. המרד היה הכרחי.

ש.: והמרד הפך לתכלית? מה קרה למרד הזה?

ת.: הדור שעשה את זה היה מרוכז בזה. אחר כך מה שהיה אמצעי הפך לתכלית. יש "כי טוב"

ויצר הרע הוא "טוב מאד". יש שימוש ביצר הרע. בלי יצר הרע אדם אינו מוליד ילדים. יש כוחות שפועלים לכאורה ככוחות-מרד, אך באופן דיאלקטי הם בונים. יש תקופות שדרוש לנו יפתח, דרוש תלמיד-חכם, אז ד"ר הרצל וד"ר נורדוי הם המשיחים?

ש.: אבל מה הלאה, מה קורה למרד בהמשך? מה קורה למרד הרביזיוניסטי, לאן זה מוביל?

ת.: כשהרביזיוניסטים טבעו את המושגים הבסיסיים "מדינה", "צבא", כמושגים של מאבק, התייחסו למאבק הזה כאל מאבק פסול, והמושגים נחשבו פסולים, בשנות ה-30 התייחסו למושגים אלו בשלילה, הציונות הסוציאליסטית שללה אותם משום שהפאשיזם דגל בדגל, בצבא, במדינה, אבל בסופו של דבר יש לנו צבא, מדינה ודגל. מה עשה השדון ההיסטורי? את המדינה והצבא הקים ב"ג שנלחם בהם כהתגלמות פאשיזם. היום יש כבר מדינה וצבא. אילו היה ז'בוטינסקי היה מחפש תוכן. משהו ליצוק לכלים האלה.

ש.: בניית הכלים היתה שלב בלבד. לקראת מה?

ת.: יש האומרים שהציונות גמרה תפקידה. מטרתה היתה להקים מדינה – ובזה עשתה את שלה. המדינה קמה. יורם קניוק אומר: תמו מאה שנות ציונות. הציונות התחסלה יש הרואים בכך סיום פרק, סיום תפקיד, וזו טעות.

מטרת הציונות היתה לגאול את עם ישראל מהגלות, היה ויכוח אם הגאולה תיעשה בדרך אבולוציונית או בדרך הציונות המדינית. ציפו לגאולה בשלבים ע"י סרטיפיקטים. ז'בוטינסקי טען שרק מדינה יכולה להעלות המונים. כשקמה מדינה אכן ניתן היה להעלות בבת אחת 800 אלף יהודים מארצות ערב. זו בעצם דרך האווקואציה. כשז'בוטינסקי דרש זאת רצו לסקול אותו. בן-גוריון עמד בראש מבצע האווקואציה של יהודי ארצות ערב והוא זה שהקים צבא ומדינה.

ש.: ותפקידנו להציל את העם היהודי, זה היעד?

ת.: כל עוד יש גלות וכל עוד יש סכנה לקיום היהודי, שמד או השמדה (שניהם בגדר אפשרות), תפקיד הציונות להציל את העם היהודי. אילו מדובר היה בהקמת מדינה ככל המדינות, היה ניתן להקים אותה באוגנדה או בבירובידז'אן. אבל עתה מכיוון שקמה המדינה ויש מלחמות מסביב ויש הריצה אחר הנוחיות, יש הנוטים לשכוח את העיקר. פועלת כאן נבואת משה "וישמן ישורון ויבעט". יש כבר בית, אז מחפשים ריהוט לבית. רוצים "להסתדר"... יש דאגות למדינה, מלחמות מבפנים, מבחוץ.

מדינת ישראל היא נס. תארו לכם: קליטת עולים, מאות אלפי עולים, פי 5 מיושבי הארץ, אני רוצה לראות את האמריקאים קולטים מיליארד בני אדם... ומדובר בבליל של לשונות... לעשות אותם לעם אחד, לתת להם צבא אחרי שדורות לא ידעו מהו צבא... מדינת ישראל באמת מדינה לא נורמלית!

ש.: איך משתלבת התפיסה שלך בדבר הדה-ציוניזציה בתוך ה"סיפור" הזה?

ת.: מהי מדינה נורמלית? זו פונקציה בין טריטוריה לבין תושבי אותה טריטוריה. כל מדינה חפצה להעניק מירב הטוב למירב תושביה. כל המדינות, כולן, להוציא מדינת ישראל. זו המדינה היחידה בעולם שלא קמה בשביל תושביה ולא קיימת בשביל תושביה. על "לא קמה" אין מחלוקת. כולם מסכימים שב-1948 ב"ג לא הקים את המדינה רק עבור 600 אלף

תושביה היהודיים. הוא ידע מאין יבואו? לא ידע. איך יבואו? לא ידע. הוא היה ציוני, זו היתה האמונה הציונית. המחלוקת מתחילה היום: האם היא קיימת בשביל תושביה או לא. אני טוען: מדינת ישראל אינה קיימת רק בשביל תושביה. לא רק שלא בשביל תושביה הערבים. גם לא בשביל תושביה היהודים. היא קיימת בשביל העם היהודי שיבוא הנה מרצון או לא מרצון. זו מהותה וזה ייעודה. נכון, יש ירידה, יש נשירה, יש גם סימני דמורליזציה. אבל הציונות היתה תנועה מאמינה, מטורפת. בעליה השניה היו 20 אלף, 30 אלף, רוב העם היה בגלות, תשעים אחוזים מהעם היו נגד הציונות. הסוציאליסטים היו נגד, החרדים – נגד... היום אין מאבק כזה בציונות. עלינו לקחת את העניינים בידיים ולחנך לציונות. צריך לחנך בבתי'ס, בתיאטרון, בספרות שיש לנו מטרה וזו אינה רמת החיים של תושבי המדינה או השלום. אם המדינה אינה עושה כך היא מועלת בתפקיד הציונות.

ש.: אתה רוצה לומר שאנו בורחים מציונות לדה-ציוניזציה?

ת.: שינוי המושגים הזה היא דה-ציוניזציה. בתיאטרון אין עוד הצגה על גורל יהודי רוסי, על גורל הגלויות. בכלל אין מדברים על גלות, מדברים על פזורה, על תפוצות, על הגירה. לזה אני קורא דה-ציוניזציה. יש כאלה שאומרים: לא יהדות, לא ציונות. ישראליות. רוצים להפוך את הישראליות לאידיאה. אם אין יהדות ואין ציונות ויש רק ישראל – זו מדינה נורמלית, מדינה כל כך נורמלית עם דאגות ומצב לא נורמלי.

זה קורה בעקבות הדה-יהודיזציה והדה-ציוניזציה – זה מוביל לדה-ציוניזציה. הצרפתים למשל, לא חיים בשביל אידיאה, כי זו מדינה נורמלית. אצל "הכנענים" שלנו ישראל הפכה ללאומיות ישראלית. זה קרה בצמוד למטמורפוזה של המושג ישראל מזכר לנקבה. היום אומרים "ישראל נותנת". בעבר דובר על ישראל בזכר, דובר על עם ישראל, על העם היהודי, היום כבר מדברים על הלאומיות הישראלית. חדלנו להיות עם.

ש.: הכתיבה שלך אכן מונעת ע"י אידיאולוגיה נטו. האם אין הציונות צריכה לקחת בחשבון גם שיקולים פרגמטיים-ריאליים, אילוצים מדיניים? האם אין לקחת בחשבון בתהליך הגאולה את הבעיה הדמוגרפית?

ת.: מה פירוש "גם"? אין אפשרות לשקול בלי זה. הבעיה היא אם אפשר ללא אידיאולוגיה. האידיאולוגיה היא הכרח. איתה אני יוצא לדרך. אני יוצא לדרך כדי להגשים. כדי להגשים אני צריך לראות את המציאות. יש לי דוגמה להסביר זאת. במשך 13 שנה הוצאתי עתון בשם "סולם". אני אוהב דימוי זה. יעקב חולם חלום ובו מלאכים עולים ויורדים – והסולם מוצב ארצה. זה חלום פילוסופי: "מוצב ארצה וראשו בשמים", זו האידיאולוגיה המרכזית שלי. עולים ויורדים זו הדינמיקה. כשהוא חולם את החלום הוא ישן. הוא מוכרח לישון כדי לא לראות את המציאות. במציאות הוא מסכן, פליט, בורח מעשיו. "במקלי עברתי את הירדן". אין לו כלום. חולם גדול. כשהוא מתחיל להגשים את החלום הוא פוקח עיניו, ואז הוא רואה נכוחה את יופיה של רחל, את תרמית לבן. צריך לדעת להיות גם חולם גדול וגם פקוח-עיניים כשאתה בא להגשים. יש היוצאים למען אידיאה, רואים את לבן ושוכחים את עצמם. בא הקדוש ברוך הוא, מעיר אותם, מזכיר להם שיש להם ייעוד ואז צריך לצאת שוב לדרך. יוצאים למען אידיאה ושוכחים אותה ואז באה הסתאבות. יש סיפור על 2 נערים שהלכו לקבר דוד להעיר אותו. הם מהופנטים מהזהב סביבו, הוא כבר מתעורר והם אינם מבחינים. בסופו של דבר, הם מחמיצים את הפגישה איתו. צריך לדעת להחזיק באידיאה. לא לשכוח אותה.

במציאות הדברים משתנים לפעמים: "עם לבן גרתי". צריך לדעת איך להתנהג עם לבן כדי לשמור על האידיאה.

ש.: פשוט לרמות את לבן, לרמות כדי לשמור על האידיאה שלך...

ת.: זה שלב ברור: לרמות בחזרה מתוך התחשבות באידיאה ובמציאות. הנה מגיע עשיו. צריך לדעת איך לגבור על הסכנה. יעקב נשאר ובלילה נאבק עם המלאך.

ש.: ובציונות?

ת.: בציונות היתה וישנה אידיאה, יצאנו לגאולת העם: צצו אידיאות צדדיות כמו חופש, זכויות הפרט, שלום – ושוכחים את הציונות. בן-גוריון בשיחתו עם מוסא עלאמי אמר: ודאי אנו רוצים שלום, כי בלעדיו איננו יכולים לבנות את הארץ, אך לא באנו לכאן למען השלום, המטרה היא – ציונות. צריך תמיד להזהיר שהכלי לא יהפוך לעיקר, שלא ידחה את הרעיון.

ש.: זאב ז'בוטינסקי כתב ברומאן שמשון: "ברזל, יאגרו נא ברזל. יתנו בברזל את כל אשר להם, כספם וחיתתפ, שמנם וינם, עדריהם, נשיהם ובנותיהם... אין יקר בתבל מן הברזל". האם זה המסר של הציונות בימינו: לאגור ברזל? לתת נשינו ובנותינו בברזל? יש חשש לפעמים שהמאבק הקיומי ישחית את העמדה ההומניסטית שלנו... מה דעתך?

ת.: הומניזם – משמעו דאגה לחיי אדם. מי שדואג לחיי אדם צריך גם להזדקק לברזל כדי לדאוג לחיי אדם. האם עם יכול להפקיר חיי אדם? היום יש לברזל משמעות אחרת. צריך לא רק ברזל אלא כח גרעיני. העקרון – אותו עקרון. לז'בוטינסקי בערה הבעיה שלא היה לנו ברזל. והוא אמר שעלינו לקחת ברזל, לאגור ברזל.

ש.: המשבר שלנו אינו רק משבר מנהיגות. יש תחושה שגם העם אובד דרך ושקוע בחומרנות. ידוע המדרש: "נתבעים לעגל ונותנים, נתבעים למשכן ונותנים". היום נדמה שהעגל גבר על המשכן. איך מחוללים מהפכה בעם?

ת.: בראש ובראשונה: חינוך, ספרות, כל מהפכה מתחילה בפנייה לרוח. זה לא מספיק. יש עוד אלמנטים: המציאות, הזמן. לא להחמיץ את הזמן. אני גורשתי מסמינר בפולין כי פרסמתי מאמר נגד מחזאי ידוע שכתב על יהודה המכבי. הוא מתאר את יהודה המכבי מופיע עם מגילה ביד ומדבר נגד שימוש בחרב. גורשתי כי יצאתי נגד התפיסה שאפשר בלי חרב. המציאות באה מאוחר מדי כדי להוביל מהפכה בעם אנו זקוקים לדוגמה אישית מההנהגה. חיי צנע, מופת. אם מורים מחנכים ואחר כך שובתים זה לא דוגמא לחיי צנע. התלמיד נעשה ציני. יש להילחם נגד החמרנות. לא נוכל לעולם להתחרות בארה"ב.

ש.: בעקבות הבחירות ניתן יתרון למחנה הלאומי והדתי. השאלה היא האם בשעה קשה זו יש להתוות מדיניות תוך התעלמות מחלק גדול מן העם – המערך וחוגי השמאל? האם אין להעמיד את האינטרס הלאומי במרכז ולהגיע להסכמה לאומית, לקונסנסוס ציוני שיוסכם על המפלגות השונות?

ת.: אני מסתייג מהמונחים שמאל וימין. בכל תעמולת הבחירות לא שמענו את המלה "סוציאליזם". לא דיברו על חינוך לערכי תנועת העבודה או לקיבוץ. דאגה לעובדים? גם הליכוד דאג. היום "שמאל" משמעו נכונות להיכנע לתביעות הערביות. יש כאן תפנית. בעבר

היה ה"ברית שלום" ובן-גוריון אמר מפורשות שבאנו כדי לבנות את הארץ ולא לשם שלום. היום אומר השמאל: השלום דרוש לנו כאוויר לנשימה. המטרה היא האוויר או הנשימה? אם השלום הוא מטרה לעצמה – נוותר על יהודה ושומרון, ואחר כך על הגליל כדי למנוע מלחמה... ונשב בתל-אביב וגוש דן, למען שלום. ואז תבוא המלחמה! יש עייפות מובנת. לא הרבה עמים עומדים במלחמות ממושכות. מה הברירה? להרים ידיים?

ש.: בהקדמה לספרך "הגיונות ישראל" כתבת שבעתיד תכתוב את הספר "הגיונות טעויותיי". אתה כותב למעלה מארבעים שנה. האם לא היו טעויות בדרך שאתה מכה על חטא בעבורן?

ת.: הנה דוגמה מן הזמן האחרון. גנדי הציע לי לעמוד בראש רשימתו וסרבתי. יש לי תוכניות לספרים שאיש לא יבצע אותן עבורי... רובץ עלי ספר בשם "זיתעצב אל ליבר". אלוהים בורא עולם ומתעצב, האדם לא יצא כפי שרצה. גם אנו מתאוננים לא פעם שהמדינה לא יצאה לנו כמו שרצינו. אם זה קורה לאלוהים, זה לא יקרה לבני אדם? אני כותב ספר שיתן ביטוי לאכזבות אך גם להסביר שזה טבעו של אדם. אתם זוכרים את הפואמה של טשרניחובסקי על הפסל המביט בפסלו, כולם כורעים בהתפעלות לפסל ורק לא יוצרו, והוא אומר: לא כפי שתיתארתי לעצמי. היום אני שוקד על ספריי, החלטתי להתמסר לכתיבה בימים המעטים שנותרו לי. את העבודה הפוליטית יכולים גם אחרים לעשות. אני עדיין מתלבט לגבי שם הספר. אולי אקרא לו, בסופו של דבר, "לוחות ושברי לוחות", שהרי חז"ל לימדונו עמוקות: גם שברי לוחות מונחים בארון.

לנשיא המדינה, לממשלת ישראל, לצה"ל שומר גבולות ישראל,
לציבור היהלומנים בישראל ובתפוצות,
לחברי בורסת היהלומים, לעובדיה ולמשפחתוהים
ולכל בית ישראל

שפע ברכות

לחג החרות וליום העצמאות

הנשיא, ההנהלה, החברים והעובדים

בורסת היהלומים הישראלית בע"מ